

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Біолого-екологічний факультет

Кафедра зоології та екології

ПП.5.13в Орнітологія

**ПРОГРАМА
вибіркової навчальної дисципліни**

підготовки _____ бакалавр _____

(назва освітньо-кваліфікаційного рівня)

Дніпро

2017 рік

Робоча програма Орнітологія для студентів
(назва навчальної дисципліни)
 за напрямом підготовки _____, спеціальністю 6.040106 – Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування. „____”
 _____, 20____ року- __ с.

Розробники: (вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)
 Пономаренко О. Л., доцент кафедри зоології та екології, к.б.н., доцент

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри _____ зоології та екології _____

Протокол від “ ____ ” _____ 20____ року № _____

Завідувач кафедри

_____
(підпис) (О. Є. Пахомов)
(прізвище та ініціали)
 “ ____ ” _____ 20____ року

Схвалено науково-методичною комісією за напрямом підготовки/спеціальністю
6.040106 – Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування

(шифр, назва)

Протокол від. “ ____ ” _____ 20____ року № _____

Голова _____ (О. М. Масюк)
(підпис) (прізвище та ініціали)
 “ ____ ” _____ 20____ року

Схвалено Вченою радою факультету
біолого-екологічного

(шифр, назва)

Протокол від. “ ____ ” _____ 20____ року № _____

Голова _____ (О. В. Севериновська)
(підпис) (прізвище та ініціали)
 “ ____ ” _____ 20____ року

Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни “Орнітологія” є отримання цілісної системи знань про птахів, як клас хребетних тварин, про їх роль в екосистемах та у житті людини на основі вивчення рис їх загальної організації, біології та екології

Основними **завданнями** вивчення дисципліни “Орнітологія” є

- вивчення анатомічних та морфологічних особливостей будови птахів;
- засвоєння методології дослідження птахів;
- вивчення біологічного та екологічного різноманіття представників класу Aves;
- опанування господарського значення птахів та їх ролі у консументному блоці екосистем.
- освоєння основних методів приваблення та охорони птахів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати :

- основні риси організації птахів, як класу Хребетних тварин;
- особливості птахів, як літаючих тварин;
- адаптивну радіацію в межах класу Aves;
- особливості розмноження (гніздобудування, турбота про потомство, онтогенез птахів);
- характеристику екологічних груп птахів;
- особливості міграцій птахів та їх вплив на різні галузі народного господарства;
- господарське значення птахів, як класу;
- основи технологій приваблення та охорони птахів.

вміти :

- правильно визначати номенклатурні частини тіла птаха;
- повно описувати морфометричні, в тому числі меристичні, ознаки птаха
- визначати видову приналежність птахів по дорослому птахові, тушковому, опудальному матеріалі;
- проводити обліки чисельності за голосами птахів;
- володіти різноманітними обліками видового та чисельного складу;
- проводити спеціалізовані екологічні дослідження птахів;
- проводити статистичний та аналітичний аналіз орнітофауни окремої ділянки угідь з метою створення біологічних орнітологічних обґрунтувань на різні види господарських робіт

Програма навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1. Орнітологія

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Основні риси організації класу Aves

ТЕМА 1. Основи біології птахів.

Особливості зовнішньої та внутрішньої будови птахів. Пристосування птахів до польоту. Походження та еволюція класу Aves. Система класу Aves. Розмноження та розвиток птахів.

ТЕМА 2. Основи екології птахів

Гніздобудувальна діяльність птахів. Живлення птахів. Енергетика птахів. Пристосування птахів до різних способів життя способу життя.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Екологічна радіація класу Aves.

ТЕМА 1. Основні екологічні групи за місцем мешкання.

Екологічні групи птахів. Степові птахи. Лісові птахи. Птахи узлісся та чагарників. Навколоводні та водні птахи. Дуплогніздні птахи. Колоніальногніздуючі птахи.

ТЕМА 2. Інші екологічні групи птахів

Хижі птахи. Комахоїдні птахи. Птахи в антропогенному ландшафті.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. Господарське значення та охорона птахів

ТЕМА 1. Значення птахів для людини

Міграції та перельоти птахів. Сангігієнічне значення птахів. Птахи і сільське господарство. Птахи та лісове господарство. Мисливські птахи. Співочі та декоративні птахи.

ТЕМА 2. Охорона та приваблення птахів.

Охорона та приваблювання птахів. Біотехнічні заходи. Розведення дичини. Рідкісні та зникаючі птахи.

Рекомендована література

Базова

1. Ильичев В. Д., Карташев Н. Н., Шилов И. А. Общая орнитология: Учебник для студ. биол. спец. ун-тов. – М.: Высшая школа, 1982. – 464 с.
2. Чельцов-Бebutov А. М. Экология птиц. – М.: МГУ, 1982. – 128 с.
3. Біологічне різноманіття України. Дніпропетровська область. Птахи: Негоробцеподібні (Aves: Non-Passeriformes)/ В. Л. Булахов, А. А. Губкін, О. Л. Пономаренко, О. Є. Пахомов. За загальн. ред. проф. О. Є. Пахомова. – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2009. – 624 с.
4. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І.А. Акімова — К.: Глобалконсалтинг, 2009.— 600 с.
5. Червона книга Дніпропетровської області. (Тваринний світ) / Під редакцією О. Є. Пахомова. – Дніпропетровськ: ТОВ "Новий Друк", 2011. - 488 с.
6. Благосклонов К. Н. Охрана и привлечение птиц. М., 1972.
7. Войткевич А. Л. Перо птицы. М., 1962.
8. Гладков Н. А* Биологические основы полета птиц. М., 1949.
9. Дементьев Г. Я; Птицы, Руководство по зоологии. М.—Л., 1940, т. VI.
10. Дольник В. Р. Миграционное состояние птиц. М., 1975.
11. Иванов AS И., Штегман И. К. Краткий определитель птиц СССР. Л., 1978.
12. Ильичев В. Д. Биоакустика птиц. М., 1972.
13. Карташев Н. Я. Систематика птиц. М., 1974.
14. Красная книга СССР. М., 1978. .
15. Мальчевский А. С, Гнездовая жизнь певчих птиц. Л., 1959.
16. Михеев А. В. Биология птиц. Мі 1962.
17. Питерсон Р. Птицы. М., 1973. .
18. Птицы Советского Союза/Под ред. Г. П. Дементьева и Н. А. Гладкова. М, 1951.
19. Флинт. В. Е., Беме Р. Птицы СССР (определитель). М., 1968.
20. Формозов А. Я. Звери, птицы и их взаимосвязь со средой обитания. М, 1972
21. Шилов И. А. Регуляция теплообмена у птиц (эколого-физиологический очерк). М., 1968.
22. Шмидт-Нильсен К. Как работает организм животного. М4, 1976.
23. Шульпин Л-М. Орнитология. Л., 1940.
24. Bezzel E. Ornithologie. Stuttgart, 1977.
25. Dorst J. The life of birds. Ldn, 1974, v. I—II.
26. Farner D. S., King J. /?. Avian Biotegey. NY —Ldn, 1971, v. I; 1972, v. II; 1973, v. III; 1974, v. IV; 1975, v. V.

27. Schmidt — Nielsen K. Animal physiology. Cambridge, 1975.
 28. Van Tyne J., Berger A. Fundamentals of ornithology. NY, 1959.

Допоміжна

Нормативна та інструктивна література

1. Законодавство України у галузі охорони навколишнього середовища. Ч. 3 Створення екологічної мережі. Хрестоматія/ Укладачі О.Є. Пахомов, В.В. Бригадиренко.- Д.: ДНУ, 2005.- 379 с.
2. Законодавство України у галузі охорони навколишнього середовища. Ч. 2 Охорона водних екосистем. Хрестоматія/ Укладачі О.Є. Пахомов, В.В. Бригадиренко.- Д.: ДНУ, 2005.- 255 с.

Методична література

1. Аманова М. А. Некоторые морфологические особенности пищеварительного тракта воробьев в условиях пустынь.— Экология, 1977, № 1.
2. Анализаторные системы и ориентационное поведение птиц. М., 1971.
3. Ашофф Ю. Экзогенные и эндогенные компоненты циркадных ритмов.— Сб.: Биологические часы. М., 1964.
4. Банников А. Г. Слимбридж — международный центр по изучению водо-плавающих птиц.— Природа, 1978, № 4.
5. Банников А. Г., Рустамов А. К. Охрана природы. М., 1977.
6. Баяндуров Б. И. Условные рефлексы у птиц.— Тр. Том. мед. ин-та, 3937, т. 5.
7. Белопольский Л. О. Экология морских колониальных птиц Баренцева моря. М.—Л., 1957. "
8. Бианки В. В. Кулики, чайки и чистиковые Кандалакшского заповедника.— Тр., Кавдалакшского зап-ка. Мурманск, 1967, вып. 6.
9. Бюннинг Э. Биологические часы.— Сб.: Биологические часы. М., 1964.
10. Воинов И. Н. Вирусологические аспекты медицинской орнитологии Минск, 1979.
11. Воронин Л. Г. Лекции по сравнительной физиологии высшей нервной деятельности. М., 1957.
12. Гаврилов В. М. Фотопериодический контроль скорости послебрачной линьки у зябликов.— Вести. МГУ, 1974, № 1.
13. Гаврилов В. М. Метаболизм линяющих птиц.— Зоол. журн., 1974, 53, №9.
14. Гаврилов В. М., Дольник В. Р. Биоэнергетика и регуляция послебрачно» и постювенальной линек у зябликов (*Fringilla coelebs coelebs* L.).— Тр. Зоол. ин-та АН СССР, 1974, 55.
15. Голованова Э. Н. Птицы и сельское хозяйство. Л., 1975.
16. Гриффин Д. Перелеты птиц. М. 1966.
17. Дарголец В. Г. Анализ констант, применяемых в непрямой калориметрии! йтиц и млекопитающих.— Экология, 1973, № 4.
18. Дарлингтон Ф. Зоогеография. М., 1966.
19. Дементьев Г. П., Паллас П. С., Северцев Н. А., Сушкин П. П. Биографические очерки — люди русской науки. М., 1963.
20. Дзержинский Ф. Я. Биомеханический анализ челюстного аппарата птиц. М, 1972.
21. Доброхотова Л. П. Сравнительное изучение нейронного строения неостриатума птиц, обладающих различной способностью к экстаполяции.— Журн. высш. нервн. деят., 1978, № 1.
22. Добрынина И. Н. Гипоталамо-гипофизарная нейросекреторная система и» ее роль в регуляции годового цикла сезонных явлений у некоторых воробьиных птиц.—Тр. Зоол. ин-та АН СССР, 1976, 65.
23. Дольник В. Р. Годовые циклы биеэнергетических приспособлений к условиям существования у 16 видов Passeriformes.— Тр. Зоол. ин-та АН СССР» 1967, 40,
24. Дембовский Я- Психология животных. М., 1959.
25. Заповедники Советского Союза. М., 1969.
26. Заповедными тропами зарубежных стран. М., 1976.
27. Иванов А. И. Каталог птиц СССР. Л, 1976.
28. Ильичев В. Д. Лекции по биоакустике. М., 1971.
29. Ильичев В. Д. Локация птиц. М., 1975.
30. Ильичев В. Д., Медведков А. А., Остапенко В. А. Новый метод обработки данных кольцевания птиц. М., 1977.
31. Ильичев В. Д., Вилке Е. К. Пространственная ориентация птиц. М., 1978.
32. Кистяковский А. Б. Половой отбор и видовые опознавательные признак» у птиц. Киев, 1958.
33. Кокшайский Н. В. Закономерности линьки крыла и полет птиц.—В кн.: Якоби В. Э., Кокшайский Н. В., Бородулина Т. Л. Функциональная морфология птиц. М., 1964.

34. Кокшайский Н. В. Об исследованиях полета птиц.— В сб.: Итоги науки Зоология позвоночных, 1969. М., 1971.
35. Колосов А. М., Лавров Н. П., Михеев А. В. Биология промыслово-охотничьих птиц СССР. М., 1975.
36. Курочкин Е. Н. Основные вопросы изучения ископаемых птиц.— В сб.: Итоги науки. Зоология позвоночных, 1970. Вопросы орнитологии. М., 1971.
37. Лэк Д. Численность животных и ее регуляция в природе. М., 1957.
38. Львов Д. К., Ильичев В. Д. Миграции птиц и перенос возбудителей инфекций. М., 1979.
39. Майр Э. Зоологический вид и эволюция. М., 1968.
40. Михеев А. В. Роль факторов среды в формировании сезонных миграций птиц Восточной Палеарктики.— Уч. зап. МГПИ им. В. И. Ленина, 1964.
41. Михеев А. В. Перелеты птиц. М., 1971.
42. Паевский В. А. Продолжительность жизни и ежегодная смертность птиц. Исследование по биологии птиц.— Тр. Зоол. ин-та АН СССР, 1974, т. 60.
43. Панов Е. Н. Механизмы коммуникаций у птиц. М., 1978.
44. Познанин Л. П. Экологические аспекты эволюции птиц. М., 1978.
45. Промптов А. Н. Сезонные миграция птиц. М.— Л., 1941.
46. Романов А. Л., Романова А. И. Птичье яйцо. М., 1959.
47. Симкин Г. Н. О биологическом значении пения птиц.— Вести. Моск. ун-та, сер. биол. почвоведение, 1972, № \.
48. Симкин Г. Н. Акустические отношения у птиц.— Орнитология, 1972, № 12.
49. Слоним А. Д. Животная теплота в ее регуляция в организме млекопитающих. М.—Л., 1952.
50. Степанян Л. С. Состав и распределение птиц фауны СССР. Неворобьиные. М., 1975.
51. Степанян Л. С. Состав и распределение птиц фауны СССР. Воробьиные. М., 1978.
52. Теплова Е. Н., Теплое В. Ц. Значение снежного покрова в биологии млекопитающих и птиц Печоро-Ильчского заповедника.— Тр. Печоро-Ильчского зап-ка. 1947, 5.
53. Тинберген Н. Поведение животных. М., 1969.
54. Флинт В. Е. Стратегия и тактика охраны редких видов птиц.— Природа, 1978, № 8.
55. Формозов А. Н., Осмоловская В. И., Благосклонов К. Н. Птицы и вредители леса. М., 1950.
56. Хайнд Р. Поведение животных. М., 1975.
57. Чернышев В. Б. Поведение животных и циркадные ритмы.— Журн. общ. биол., 1973, 34, № 2.
58. Шилов И. А. Эколого-физиологические основы популяционных отношений у животных. М., 1977."
59. Шовен Р. Поведение животных. М., 1972.
60. Штегман Б. К.. Основы орнитогеографического деления Палеарктики. Фауна СССР. Птицы. М.— Л., 1938, т. 1, вып. 2.
61. Заповедники Украины и Молдавии - М.:Мить, 1987. - 272с.
62. Особо охраняемые природные территории мира - М.: Агропромиздат, 1985.- 312с.
63. Перспективная сеть заповедных объектов Украины. - К.: Наукова думка, 1987. - 292 с.
64. Природно-заповідний фонд Української РСР - К.: Урожай, 1986.- 224с.
65. Булахов В.Л. и др. Зоогеографические особенности фауны Украины. Учебное пособие. - Днепропетровск.:ДГУ, 1990.- 72с.
66. Булахов В.Л. и др. Методические указания к изучению темы : »Редкие и исчезающие позвоночные Приднепровья». Днепропетровск: ДГУ, 1983.-86с.
67. Червона книга України - К.: Наук.думка. 1996 - 404с.
68. Программа и методика биогеоценологических исследований. - М.:Наука, 1977. - 404

15. Інформаційні ресурси

<http://www.iucnredlist.org/>

http://www.birdlife.org/action/science/species/birds_in_europe/species_search.html

http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/lt_en.pdf